

PAGINA DOCTORANDULUI

Eduard Gherciu*, Dinu Poștarencu**

BASARABIA BÂNTUITĂ DE CIUMĂ (1812-1814)

The outbreak of the plague epidemic in Bessarabia annexed to the Russian Empire was influenced by the expansion of plague outbreaks in Odessa port and Novorosiya region. Russian military troops played a decisive role in the spread of the plague. The application of quarantine and the location of endemic outbreaks in the Hotin, Iasi, Tomarova and Ismail counties limited the spread of the scourge throughout the whole of the Pruto-Nistrian area.

Keywords: Bessarabia, plague, quarantine, epidemic outbreaks.

Încă din antichitate, ciuma sau pesta¹ a fost cunoscută sub diferite nume: *Ciuma lui Iustinian*, *moartea neagră*, *marea ciumă* din Londra. În Principatul Moldovei, la Galați, unde molima era adusă de echipajele corăbiilor venite din Constantinopol, se numea *boala turcilor*². Epidemia de ciumă, adusă în București de alaiul domnului Ioan Caragea, a fost numită *ciuma lui Caragea*³. În Imperiul Rus se numea *моровая язва*⁴.

La începutul secolului XIX-lea nu se cunoștea agentul patogen care provoca molima ciumei. Cu toate acestea, existau studii cu privire la formele clinice, evoluția bolii, rezultatele autopsiilor. De asemenea, se cunoștea despre riscul infectării de la obiectele personale, monete, mărfuri, produse alimentare contaminate și menținerea pericolului contaminării pe o perioadă îndelungată. Drept exemplu servește lucrarea academicianului rus D. Levitschi, editată în 1816, în care sunt expuse cercetările și experiența autorului cu referire la identificarea, izolarea și combaterea ciumei⁵.

* **Eduard Gherciu**, doctorand, Școala Doctorală Științe Umanistice, USM.

** **Dinu Poștarencu**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie.
<https://doi.org/10.58187/rim.129-130.09>

¹ Pestis (lat) – flagel, epidemie.

² Valentin Arapu, *Dimensiunea istorico-etnologică a ciocilor în Țara Moldovei*, în „Revista de etnologie și culturologie”, Chișinău, 2019, vol.XXV, p. 80.

³ Pompei Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, București, 1938, vol. II, p.131.

⁴ Моровое поветрие или моровая язва - массовая эпидемия, вызывающая большую смертность в Толковый словарь русского языка, Д.Н. Ушаков, Moscova, 1940.

⁵ Дмитрий Левитский, Опыт о предохранении от моровой язвы и ея льчении, Moscova, 1816 p. 22.

Epidemia de ciumă, care a bântuit în Basarabia, a fost adusă din partea estică a Nistrului, unde își făcuse apariția în august 1812. Primele cazuri de moarte suspectă, care sporeau zilnic, au fost înregistrate la începutul acestei luni în portul Odessa de la Marea Neagră. Abia la 26 august 1812, consiliul medicilor, convocat din ordinul guvernatorului Odessei și guberniei Herson, ducelui de Richelieu, a constatat izbucnirea unui focar endemic de ciumă la Odessa. Vestea înspăimântătoare despre apariția acestei molime a fost confirmată și de prezența ciumei la Constantinopol, peste Dunăre și în Caucazul de Nord. Drept urmare, în Odessa a fost declarată starea excepțională prin închiderea orașului și instituirea carantinei. În perioada 26-30 august, infecția a secerat 30 de vieți omenești, iar de la 1 septembrie se înregistrau în medie câte 20 de decese pe zi. La 1 septembrie 1812 a fost instituită carantină și în teritoriile adiacente portului Odessa, cuprinse între râurile Bug, Nistru și Codâma. Din august până în noiembrie 1812, în orașul Odessa au decedat 1.720 de oameni⁶.

Însă acțiunile antiepidemice nu au stăvilit răspândirea ciumei în regiunea Novorosia. În ianuarie 1813 au fost raportate datele statistice ale mortalității provocate de ciumă în guberniile Herson și Taurida: orașul Odessa – 2.655 victime, orașul Tiraspol și județul Tiraspol – 393, orașul Olviopol și județul Olviopol – 540⁷.

Trimisul special pentru organizarea măsurilor excepționale de combatere a epidemiei, A.B. Kurakin a impus, deși cu întârziere, plasarea pichetelor și carantinelor cu regim de dezinfectare și observație în decurs de 20 de zile, izolarea focarelor de infecție prin închiderea localităților afectate. Treptat, s-a reușit localizarea ciumei. Abia la 14 august 1814, după doi ani de carantină strictă, cu limitări drastice de circulație, au fost suspendate măsurile antiepidemice.

Cu extinderea flagelului ciumei de la Odessa până la Nistru în județele Olviopol și Tiraspol din gubernia Herson și județul Balta din Podolia la sfârșitul lunii august 1812, apariția ciumei în spațiul pruto-nistrean devenea inevitabilă. Guvernatorul civil al regiunii Basarabia Scarlat Sturza atesta la mijlocul lunii septembrie 1812 apariția în spitalul militar din Hotin și în satele din vecinătate apariția unei boli epidemice asemănătoare ciumei⁸.

Această molima necunoscută a provocat spaimă printre locuitorii orașului, care abandonau casele și se refugiau prin împrejurimi. Autoritățile au ordonat sigilarea bisericilor și evacuarea populației Hotinului în afara orașului. Protoiereul soborului Sf. Nicolae din Hotin, Nichifor Krukovski a devenit cunoscut prin meritul său în susținerea spirituală a bolnavilor și populației din focarul infecției, fiind menționat în nota guvernatorului Harting către exarhul

⁶ Аполлон Скальковский, Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, Одесса, 1838, vol. II, p. 212.

⁷ *Ibidem*, p. 219.

⁸ Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău, 2006, p. 170.

Bănulescu Bodoni.⁹ Focare de ciumă au izbucnit în satele Pășcăuți, Dăncăuți, Chilăuți și Rașcov din ținutul Hotin¹⁰.

Consecințele flagelului au fost dezastruoase. În 1816, polițmaistrul orașului Hotin, scria președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, Ioan H. Kalagheorghe: „În timpul ciumei din 1813 care a bătuit în orașul Hotin, mulți orașeni au devenit jertfe ale acestei boli periculoase. Casele lor au fost arse, iar membrii familiilor rămași în viață au căzut în mare sărăcie. Urmele acestui dezastru se mențin până în prezent”¹¹.

La mijlocul lunii octombrie 1812 au fost depistate focare de ciumă în satele Glodeni și Vasileuți din ținutul Iași, unde până la 14 noiembrie 1812 au decedat 14 persoane. Plasarea carantinei și măsurile de dezinfectare au curmat răspândirea infecției. Guvernatorul Basarabiei Scarlat Sturza, comunica amiralului Ciceagov despre faptul că epidemia de ciumă apărută în satele sus-menționate a fost stărpită, astfel că de la 8 noiembrie 1812 aici nu au mai fost semnalate cazuri mortale. În vederea dezinfectării focarului de ciumă din Glodeni au fost alocate resurse financiare pentru achiziționarea păcurii, silitrei, rășinii, și a prafului de pușcă¹².

În expozeul din 19 mai 1813 adresat împăratului Alexandru I, Guvernatorul Sturza informa despre faptul că epidemia de ciumă, apărută la mijlocul lunii octombrie-începutul lunii noiembrie 1812 în cetatea Hotin și în câteva sate din ținuturile Iași și Hotin, a fost eradicată în luna decembrie a aceluiași an. Au fost înregistrate 116 decese în rândurile populației civile fără a preciza numărul de decese al militarilor din cetatea Hotin¹³.

La 4 decembrie 1812, Isprăvnicia ținutului Iași a raportat guvernatorului Sturza despre focarul epidemic apărut în satul Copăceanca¹⁴. În această localitate a fost izolată o unitate militară contaminată de ciumă, sosită din localitatea Balta, regiunea Podolia. Cinci militari au prezentat simptome grave dintre care unul a decedat, iar alți patru s-au vindecat. A fost infectată și o persoană civilă care a decedat¹⁵.

Despre implicarea trupelor militare în difuziunea ciumei în Basarabia se menționează în unele lucrări. De exemplu, P. Svinin a scris despre faptul că flagelul a fost adus în cetatea Hotin de către soldații unui regiment sosit din Odessa la 8 noiembrie 1812¹⁶. A. Zașciuk, la rândul său, a scris despre militarii care au adus ciuma în Basarabia¹⁷.

⁹ Михаил Ганицкий, *Моровая язва в Бессарабии*, în „Кишиневские епархиальные ведомости“, Chișinău, 1879, nr. 2, p. 80.

¹⁰ Silvia Pantaz, *Impactul flagelului ciumei asupra relațiilor comerciale al Imperiului Rus cu Principatul Moldova (1812-1831)*, Tyragetia, nr. 2, Chișinău, 2012, p. 152.

¹¹ *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (în continuare se va cita A.N.R.M., Fond 4 Cancelaria Rezidentului Plenipotențiar al Basarabiei, inventar 1, dosar 44, f. 77v.

¹² *Ibidem*, Fond 2 Cancelaria Guvernatorului Civil al Basarabiei, inventar 1, dosar 62, f. 24–26.

¹³ *Ibidem*, Fond 2, inventar 1, dosar 65, f. 58

¹⁴ Actualmente Râșcani.

¹⁵ Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău, 2006, p. 171.

¹⁶ Павел Свиньин, *Описание Бессарабской области*, Одесса, 1867, vol. VI, p. 274.

¹⁷ Александр Защук, *Материалы для географии и статистики России*, Санкт-Петербург, 1862, I, p. 147.

Regiunea Basarabia a fost supusă unor măsuri severe de carantină și limitare a schimburilor comerciale. Principele A.B. Kurakin a dat ordin să fie interzis importul mărfurilor din Turcia, precum și exportul produselor din Basarabia, cu excepția sării. La 16 martie 1813, guvernatorul Scarlat Sturza a poruncit Departamentului al II-lea să anunțe locuitorii Basarabiei despre emiterea acestui ordin, iar la 18 martie 1813, punând în aplicare dispoziția dată de Kurakin, Sturza le-a scris ofițerilor care stăteau în fruntea pichetelor de la Suliza Nouă, Marșinți, Mămăliga, Costiceni, Leca, Zârnești, Gotești, Cartal, Vâlcov, Pogănești, Zberoaia, Măcărești, Grozești, Dănuțeni, Sculeni, Brănești, Manta, Akkerman, Tucikov, Chilia, Leova și Lipcani să închidă hotarul¹⁸.

La începutul verii, situația epidemiologică în Basarabia s-a înrăutățit din nou. Pe data de 9 iunie 1813, guvernatorul civil interimar al Basarabiei, Harting, a ordonat să fie dezinfecțate curierii și călătorii care au sosit din Constantinopol, Țara Românească și Principatul Moldovei la postul de carantină Sculeni¹⁹, deoarece a fost informat de către consulul rus din București despre apariția focarelor endemice de ciumă în Țara Românească. În aceeași zi, Harting ordonă Ispravniciei ținutului Hotin să fie luate măsuri în legătură cu izbucnirea ciumei în orașul Hotin. A doua zi, Harting i-a raportat lui Kurakin despre existența ciumei în Hotin, care, în zilele de 2 și 3 iunie, a cauzat decesul a doi militari²⁰.

Acest focar de ciumă a fost localizat repede și la 26 iunie Harting îi raporta lui Kurakin că în orașul Hotin și în alte două sate unde au fost depistate cazuri suspecte de ciumă situația epidemiologică s-a ameliorat²¹.

Totuși, perioada de acalmie nu a durat mult. Noi focare endemice apar în ținuturile Hotin și Iași. La 22 iulie 1813, Harting ordonă comandantului cetății Hotin, general-maiorului Nicolai Lidereș, să ia măsuri de combatere a epidemiei, care a reapărut în orașul Hotin și în ținutul Hotin²². În iulie 1813 apare un nou focar de ciumă în satul Cobani din județul Iași²³.

Flagelul reapărut lua proporții, din care motiv Harting a dispus, de la 9 august 1813, carantină pe o durată de 9–15 zile pentru persoanele ce plecau din ținutul Hotin²⁴. Pentru a stopa deplasările populației, Harting ordonă Ispravniciei ținutului Hotin să consolideze supravegherea hotarelor ținutului, iar posturilor

¹⁸ A.N.R.M., Fond 2, inventar 1, dosar 80, f. 448, 460.

¹⁹ A se vedea în acest sens Silvia Corlăteanu-Granciuc, *Il cordone sanitario e la frontiera di terra tra l'Impero Russo e l'Impero Ottomano lungo il fiume Prut nella prima metà del XIX sec.: pratiche istituzionali e aspetti politici*, în: „Tradiții istorice românești și perspective europene. În onoare academician Ioan-Aurel Pop”, Coordonatori: Sorin Șipoș, Dan Octavian Cepraga, Ion Gumenăi, Oradea, Editura Universității din Oradea 2015, p. 466.

²⁰ *Ibidem*, f. 980–982, 986v.

²¹ *Ibidem*, f. 1210.

²² A.N.R.M., Fond 5 *Guvernul Regional al Basarabiei*, inventar 1, dosar 1, f. 169.

²³ A.N.R.M., Fond 2, inventar 1, dosar 161.

²⁴ *Ibidem*, f. 391v.

de carantină de la Duruitoarea și Verejeni să interzică circulația persoanelor fără autorizații eliberate de generalul N. Lidereș sau isprăvnicie²⁵.

Litoralul Mării Negre din sudul Basarabiei reprezenta un risc epidemic sporit, cauzat de mica navigație a pescarilor și schimburile comerciale cu porțile apropiate. În ținutul Tomarova au izbucnit două focare de ciumă. Isprăvnicia a ordonat comitetului de combatere a ciumei de a izola și supraveghea 358 de locuitori din satul Vulcănești, unde la 30 noiembrie 1813 au fost depistate și internate cu simptome de ciumă 6 persoane, inclusiv 11 locuitori cu simptome suspecte.²⁶ Al doilea focar de infecție, despre care ispravnicul ținutului Tomarova a raportat guvernatorului Harting, a fost identificat în localitatea Chetricica-Cartal²⁷. Activitatea comitetului pentru combaterea ciumei în ținuturile Tomarova și Ismail a avut efect și la 23 decembrie 1813 focarul de infecție din satul Vulcănești a fost eradicat²⁸. Acest comitet și-a încheiat activitatea în luna februarie 1814.

Un focar epidemic de proporții a apărut la sfârșitul lunii noiembrie 1813 în orașul Tucikov. Evenimentele tragice care au avut loc au fost descrise în rapoartele protopopului Nichita Glizean din Ismail către Dicasteria din Chișinău și în rapoartele săptămânale către Dimitrie Sulima, vicar al eparhiei Chișinăului și Hotinului, episcopul Benderului și Akkermanului. La 28 noiembrie, Glizean scria despre apariția ciumei care a provocat câteva victime și, drept consecință, orașul Tucikov și cetatea Ismail a fost închise. La 21 decembrie comunica despre decesul a 10 persoane civile din numărul neprecizat de cazuri cu simptome suspecte de ciumă, inclusiv 2 soldați internați în spitalul militar. Rapoartele din 29 decembrie și 5 ianuarie reflectau o perioadă de acalmie în oraș, cu excepția spitalului militar și cetății unde au apărut noi infectări suspecte și, drept urmare, la 12 ianuarie o familie civilă și soldații infectați au fost evacuați din cetate și plasați în carantină lângă localitatea Broasca. La 15 ianuarie 1814 guvernatorul De Richelieu sosește la Ismail, dispune evacuarea imediată a regimentului de infanterie din cetatea infectată și plasarea militarilor în lagăr, impunând dezinfectarea localurilor cetății. Succesivele rapoarte din 5, 16 și 27 februarie reflectă o situație bună în interiorul orașului și trupelor militare din lagăr și carantina de la Broasca. La 17 martie consilierul colegial Șabelski supune unui control sanitar general efectivul trupelor militare în afara orașului, inaugurând primul comitet de dezinfectare pentru militari. La 21 martie își începe activitatea comitetul de dezinfectare a populației civile, cu indicația strictă de a prezenta spre dezinfectare lucrurile personale. La cererea consilierului Șabelski, în componența acestor comitete au fost incluși preoții M. Ganițki, S. Sicinschi, Ioan moldoveanul și parohul armenilor Sarchis Uglu care, sub jurământ, cereau executarea dispozițiilor fără a tăinui nimic. Acțiunile

²⁵ A.N.R.M., Fond 5, inventar 1, dosar 1, f. 420–422.

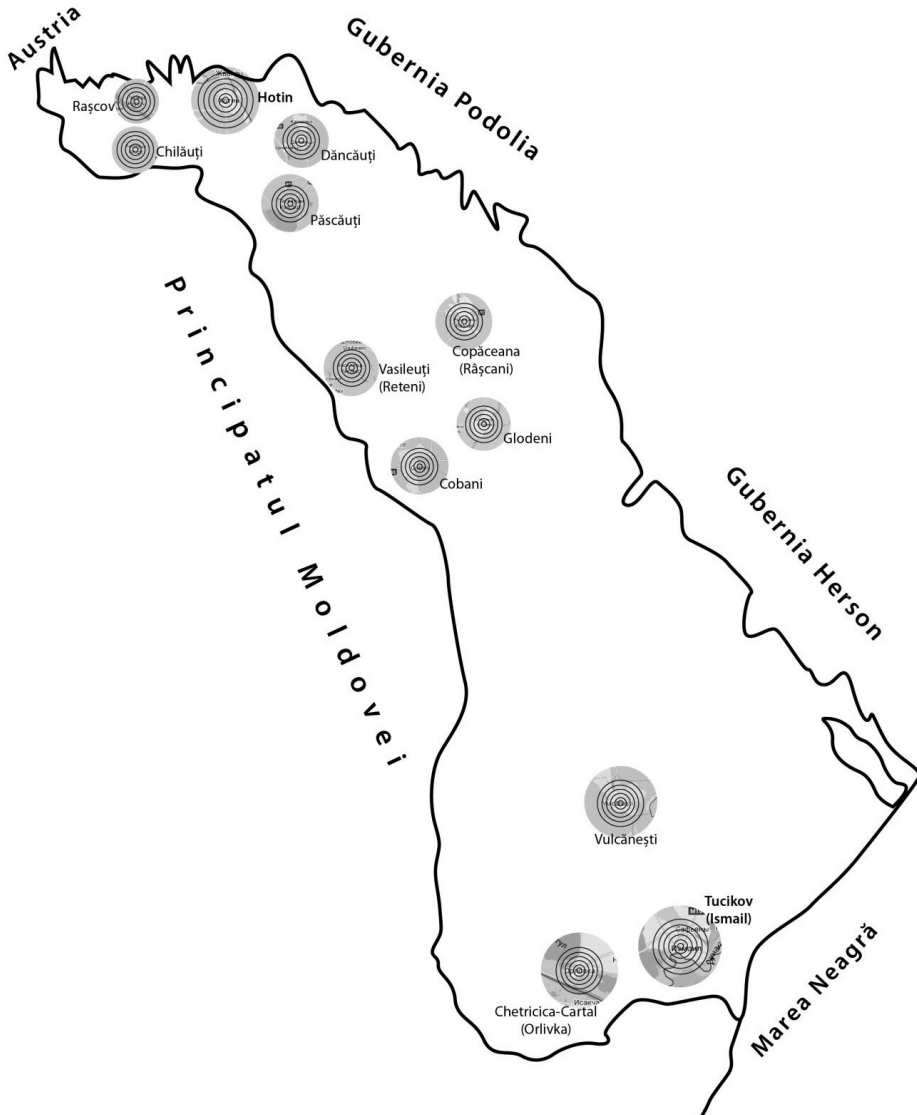
²⁶ A.N.R.M., Fond 2, inventar 1, dosar 159, f. 55.

²⁷ *Ibidem*, d. 168, f. 32.

²⁸ *Ibidem*, d. 160, f. 7.

au dat efect și la 18 aprilie 2014 carantina a fost parțial scoasă pentru locuitorii orașului, care erau liberi să circule în afara localității²⁹.

Prezența focarelor de ciumă în Regiunea Basarabia (1812-1814)³⁰

²⁹ Михаил Ганицкий, *Моровая язва в Бессарабии*, în „Кишиневские епархиальные ведомости”, Chișinău, 1879, nr. 2, p. 77.

³⁰ Localitățile Hotin, Dăncăuți, Pășcăuți, Chilăuți, Rașcov, Ismail și Chetricica-Cartal (Orlivka) se află actualmente pe teritoriul Ucrainei.

Peste Prut, în Principatele Române, situația epidemiologică s-a agravat odată cu apariția ciumei în regiunea Dunării la Galați și Brăila către finele anului 1812. Astfel, din ianuarie 1813 domnitorul Țării Românești, Ioan Caragea, poruncește să se înființeze lazarete în două orașe de pe Dunăre, unde debarcau mărfuri și călători din Constantinopol³¹.

Evoluția epidemiei de ciumă în principatul Moldovei este reflectată în colecția de acte financiare emise de casa lazareturilor, una din sămile³² vistieriei, cu începere de la 1813. Sămile casei lazareturilor cuprindeau ordine, scrisori, anaforele și hotărâri domnești cu privire la încasările și cheltuielile vistieriei moldovenești în perioada 1813-1820 păstrate în arhiva familiei Cogălniceniilor. Unul din membrii familiei, căminarul Ilie Cogălniceanu, exercita funcția de responsabil al vistieriei pentru starea financiară a casei lazareturilor, avea grijă de banii care se cheltuiau pentru combaterea „năprasnicei boale, aduse de navele din Constantinopol prin portul Galați³³.

Desigur, la începutul secolului al XIX-lea, nu se cunoștea că ciuma este cauzată de microorganismul *Yersinia Pestis*³⁴, vectorul de transmitere fiind puricele șobolanilor, drept consecință, predomina caracterul empiric al metodelor de dezinfectare a localurilor și obiectelor contaminate. Dacă inițial se proceda la distrugerea locuințelor prin ardere și nimicirea animalelor domestice, fapt care a adus la sărăcie și foamete cumplită în zonele afectate de ciumă, ulterior au fost propuse metode de dezinfectare prin intermediul vaporilor sau fumegării cu o serie de substanțe chimice obținute prin metoda lui Reis: acid clorhidric, silitră-azotatul de potasiu și acidul sulfuric. A fost folosit praful de pușcă care conținea silitră și sulf. Fumegarea se efectua pe bază de alcool sau oțet și plante aromatice: mărar, lavandă, extracte balsamice. Obiectele metalice, din sticlă, monedele se dezinfectau cu soluție de oțet și de cenușă. Pentru dezinfectarea și protejarea tegumentelor se foloseau substanțe rășinoase, uleiuri de lemn, soluții de alcool pe bază de substanțe aromatice inclusiv sucii de usturoi. Se folosea și fumul de la arderea lemnului arborilor, care conțineau substanțe rășinoase aromatice, cum ar fi cel de chiparos³⁵.

În concluzia celor expuse, menționăm că focarele epidemice de ciumă în Basarabia în perioada 1812-1814 au afectat numai ținuturile Hotin, Ismail, Tomarova și parțial ținutul Iași. Apariția ciumei în Basarabia a fost cauzată de extinderea flagelului din portul Odessa, gubernia Herson și Podolia. Au avut de suferit garnizoanele cetăților Hotin și Ismail. Trupele militare au jucat un rol nefast, în sensul propagării ciumei.

³¹ Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 293.

³² Recensământ făcut de domnie, pentru fixarea birului.

³³ Nicolae Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, București, 1900, p. 87.

³⁴ A fost descoperit în 1894 de către bacteriologul Alexandre Yersin în Hong Kong.

³⁵ Дмитрий Левитский, *Опытъ о предохраненіи отъ морской язвы и ея леченіи*, Moscova, 1816, p.149.